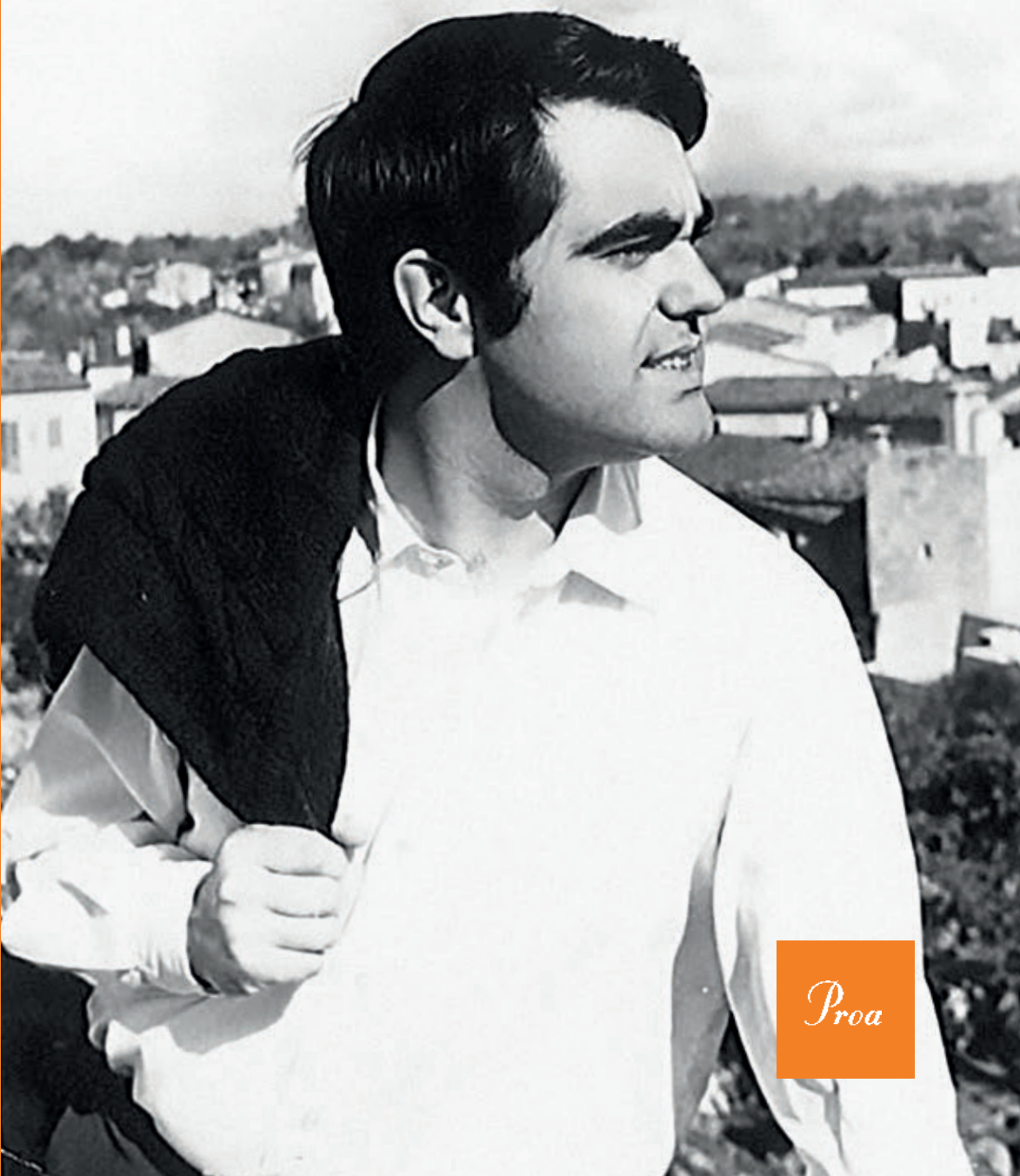

GABRIEL JANER MANILA

Amor, no estàs fatigat

Memòries

Proa

GABRIEL JANER MANILA

AMOR, NO ESTÀS FATIGAT

MEMÒRIES

Proa

Proa
A Tot Vent

Primera edició: febrer del 2019

© Gabriel Janer Manila, 2019

Fotografia de la coberta: Arxiu particular de l'autor

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Proa

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-747-0

Dipòsit Legal: B. 82-2019

Composició: Vilanrosa

Impressió: Liberdúplex

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

Ara la casa és buida. Partiren tots pel carrer dels Cavallers. No en queda res, en no esser les parets blanques, el vent que xiula entre les bigues, les ombres que m'ajuden a inventar la vida. Al fons de la cisterna resta l'anguila. Només coeja les nits de tempesta, com els records que, en reactivar-se, sovint esdevenen una cicatriu. Érem a mitjan dècada dels seixanta. Era un temps d'impaciència i havíem de callar. Em sentia impetuós, somniador, vehement, utòpic... Ho volia tot: canviar el món, capgirar l'ordre, escapar-me de les angoixes que havia heretat, construir un temps nou, lliure, i pensava que estava a punt d'arribar. Però Franco, tanmateix, no es moria. Era, el meu, un món inquiet i jove. Sentia la fatiga d'adaptar-me a la vella moral, als principis que havien dissenyat els vencedors. I vaig respirar l'energia del temps disposat a caminar i no aturar-me fins en haver arribat. No sabia on anava, però havia de caminar. Ens havíem casat i, quinze dies abans que se'n complissin nou mesos, va néixer la filla, Maria de la Pau, la nostra nina. Les veïnes de Llubí pensaren –alguna va pensar-ho en veu alta– que havíem tingut pressa, que potser havíem fet l'amor dues setmanes abans de casar-nos, perquè ja no podíem esperar més. Va pesar quatre quilos i tres-cents cinquanta grams i tenia el cos amb dogues a les cuixes i als braços. N'Alicia tingué un part difícil. Els primers dolors es presentaren a entrada de fosca, i, en veure que augmentaven, prenguérem un taxi, acudírem a cercar la comare i haguérem

de pelegrinar per dues o tres clíniques fins a trobar un lloc on parir. Aquella nit era lluna plena –la lluna plena de gener– i moltes embarassades anaren de part. El taxista ens va dir que n’havia portat tres, abans de nosaltres. Finalment trobarem un llit disponible a la clínica Rotger. L’infant volia néixer, però no podia. Els patiments de n’Àlicia em despertaren la por que, als disset anys, m’havia causat el naixement de la germana morta. I vaig témer per la seva vida. I vaig plorar. Havien passat més de dotze hores. Cap a migdia, el metge em comunicà la necessitat de fer una cesària. Mitja hora després naixia la filla.

Passats pocs dies –però nosaltres estàvem embadalits amb la nina–, un bombardier nuclear B-52 de les forces aèries nord-americanes va patir una col·lisió amb un avió cisterna de l’exèrcit de l’aire al cel d’Almeria. S’estavellaren i es varen perdre quatre bombes nuclears que no arribaren a esclatar. Tres caigueren a terra i varen ser recuperades amb facilitat, l’altra va caure al mar, davant la platja de Palomares. Dues unitats navals americanes cercaren la bomba inútilment, fins que la trobà un pescador, perquè l’artefacte va enganxar-se a les xarxes. Va córrer el rumor que les aigües d’aquella platja s’havien contaminat amb la bomba, que contenien radioactivitat, i el govern de Franco tractà de parar que la notícia s’estengués i disposà que Manuel Fraga Iribarne, ministre d’Informació i Turisme, acudís a banyar-se a aquell mar amb la finalitat de tranquil·litzar la gent. També s’hi banyaren l’ambaixador dels Estats Units i el cap de la regió aèria de l’Estret de Gibraltar. Els vàrem veure per televisió. Havíem anat a casa dels pares de n’Àlicia, a Llubí, a passar unes setmanes a fi que es recuperàs amb certa calma. Hi partírem després del bateig de la nina, a la parròquia de la Trinitat. Vaig anar i venir cada dia amb el tren tot el temps que ens hi estàrem. Ens hi sentíem

bé. Els pares de n'Àlícia es desvivien per nosaltres i s'ocupaven d'atendre la nina. Ell, l'avi matern, se la mirava al bres, adormida. I hi havia una enorme tendresa als seus ulls. Potser em va ensenyar a ser pare, només amb la manera com la mirava.

El televisor repetí les imatges. Eren en blanc i negre. Es tractava de dir que l'aigua no contenia residus radioactius. Una aigua nítida, transparent, al cor de l'hivern. Feia fred només de veure'ls, els tres banyistes. Fraga ens semblava patètic amb el Meyba posat, prest a fer quatre braçades en l'aigua. I es va dir que, potser, era una altra platja on havien acudit a fotografiar-se.

També aquell any el govern va aprovar, a instàncies de Fraga, la nova Ley de Prensa e Imprenta. Els més durs del règim s'irritaren perquè suprimia la censura prèvia dels diaris i de les publicacions literàries, però la llei era una trampa. Tanmateix, substituïa aquella censura per altres mesures igualment repressores posteriors a la publicació, fomentava l'autocensura i, tot i que podia semblar que augmentava la llibertat d'expressió, els límits que imposava el règim eren els mateixos. Pocs anys després, en vaig saber l'amargor, d'aquella llei, i vaig comprovar que l'obertura que prometia era una fal·làcia.

Aquells anys foren els dels inicis de l'Obra Cultural Balear, que presidia el poeta Miquel Forteza i tenia la seu en un petit local de sa Calatrava, al carrer de la Torre de l'Amor, al costat de l'editorial Moll. N'era secretari Miquel Fullana, que s'ocupava d'atraure nous socis. A la sala on ens reuníem hi havia un retrat de Marian Aguiló que don Miquel havia dibuixat a llapis. Els versos d'Aguiló, «Poble que sa llengua cobra / se recobra a si mateix», foren, en aquell temps de migrades llibertats, la divisa que va servir de guia a algunes inquietuds,

potser les més crítiques. Era una consigna romàntica, que venia de lluny. El recobriment de la personalitat d'un poble per mitjà del renaixement de les lletres. Però també es tractava de la lluita per les llibertats ofegades pel règim vinculada a l'aparició dels primers grups de resistència. La vitalitat d'aquells joves contestataris i rebels s'unia a l'energia llargament acumulada dels vençuts. Em resulten difícils d'oblidar les reaccions de la vella gent d'esquerra –homes derrotats que havien passat anys a la presó, alguns d'ells un quant temps condemnats a mort, marcats per a tota la vida– en llegir les meves primeres novel·les. Ni que s'establís un lligam entre els lectors i aquells textos que parlaven de la repressió, de les presons, dels assassinats arran dels murs blancs –blanc de lluna– dels cementiris de l'illa.

L'aparició d'*Els mallorquins*, de Josep Melià, l'any 1967, a l'editorial Daedalus de Bartomeu Barceló –allí publicaren els primers poemaris Miquel Àngel Riera, Bartomeu Fiol, Guillem Frontera i Jaume Pomar– és a l'origen del despertar de la consciència política de molts homes i dones, especialment joves. He de dir que el vaig llegir amb afany, perquè el llibre aportava elements de judici sobre la realitat illenca, alhora que polaritzava emocions i desvetllava nous corrents d'opinió. I desemascarava una de les xacres més corrosives que ens han impedit la construcció d'una societat moderna: l'espantós autoodi, l'actitud d'amagar vergonyosament el que som perquè no s'ajusta als patrons culturals establerts per les classes dominants, la mirada posada en els models que per a aquella gent que es menysprea a si mateixa donen prestigi. Més d'una vegada, tot just quan començava a escriure les primeres prosas, m'advertiren que no escrivís en una llengua limitada i pobra, que no traspasa fronteres, que estava bé per a les rondalles i per fer quatre gloses.

—Fes-ho en castellà —em deien—, i arribaràs a l'extrem del món.

—Però la meva aspiració no és arribar a l'extrem del món —responia jo—. En tinc prou si sóc capaç de desvetllar una inquietud, de commoure el cor intelligent d'un lector...

I insistien:

—En una llengua que, potser, ni és una llengua. Vols escriure en un dialecte que...

Tot això succeïa. Debades deia que era la llengua del meu poble, la que parlaven els pares, i els veïns, i els avis, tan digna i respectable com totes les llengües de la terra. Si en algun moment l'anomenaves pel seu nom i en deies «la llengua catalana», de sobte es produïa una excitació incontrolable. Els temps no eren fàcils. No ho són mai, els temps. Encara va tardar alguns anys a esclatar la polèmica d'en Pep Gonella, una ofensiva lingüística que posà en evidència la capacitat pertorbadora del «gonellisme», una altra de les formes en què s'ha manifestat l'autoodi. N'hi ha més, encara. Dues vegades a l'any acudia a Barcelona, a les classes de la universitat. Solia fer-ho a començament de curs. Hi estava dos dies i aconseguia els programes de les assignatures, la bibliografia, parlava amb els professors, cercava el contacte d'algun company... Ho repetia el mes de març. Després no hi tornava fins al dia de l'examen. A vegades em sentia perdut, em costava de trobar un llibre la lectura del qual era imprescindible, aconseguir els apunts... Em presentava de tres assignatures pel juny i en deixava dues per al mes de setembre. Durant aquells anys, les universitats havien començat a inquietar-se i ençà i enllà aparegueren brots de revolta. Succeïa arreu de l'Estat, malgrat la vigilància que exercia el règim, que feia servir tot l'aparell repressor de què disposava per fer-les callar. Els estudiants es reunien en assemblees, organitzaven sessions de

cinema, de teatre, planificaven marxes de protesta i feien reunions clandestines, fabricaven manifests, els reproduïen amb el ciclostil i els llançaven pels carrers i les places de les ciutats, més enllà dels campus. Governadors civils i rectors –el règim s’ocupava de cessar els que considerava massa blans– prohibien reunions i conferències, la policia entrava a les facultats, envestia amb les porres i obria el cap de la gent a cops de bastó. En seguia una manifestació, i una altra... Tornaven a comparèixer els grisos i perseguïen els manifestants. Hi havia detencions, i tortures, i... Els professors José L. López Aranguren, Agustín García Calvo («Libre te quiero / como arroyo que brinca / de peña en peña, / pero no mía») i Enrique Tierno Galván, perquè assistiren a una manifestació d’estudiants –protestaven perquè la policia havia entrat a la Facultat de Lletres de Madrid–, varen ser expedientats i expulsats de les seves càtedres. José M. Valverde, de la Universitat de Barcelona, se solidaritzà amb aquells professors i renuncià a la seva càtedra. Valverde, professor d’estètica, va escriure a Aranguren unes paraules memorables que varen córrer arreu, però es deien de manera callada: «No pot haver-hi estètica si no hi ha ètica...». Era una manera de mostrar la indecència del règim, la immoralitat d’un sistema polític que, alhora que feia ostentació del seu catolicisme, reprimia amb ferocitat la dissidència i perseguia cada bri de llibertat que s’atrevia a néixer. Quaranta-dos catedràtics més s’adheriren per escrit als companys sancionats. I tornaven a expulsar més professors, i les facultats feien vagues, i els estudiants tractaven d’impedir que els substituïssin les classes. L’objectiu: la democratització de les institucions universitàries. I la il·lusió que aquelles conquestes s’expandissin més enllà dels claustres acadèmics. De forma clandestina, estudiants i professors de la Universitat de Barcelona es reuniren

al convent dels Caputxins de Sarrià amb l'objectiu de constituir el Sindicat Democràtic d'Estudiants. Hi eren, convidats, Jordi Rubió, Joan Oliver, Salvador Espriu, Antoni Tàpies..., que varen donar suport al naixement del sindicat. La policia va posar setge al convent, però estava protegit pel concordat amb la Santa Seu i no va poder impedir l'assemblea. S'acabaven les provisions. Un aviador aficionat volia llançar menjar sobre el recinte. El dia que feia tres, una ordre expressa de Franco ordenava l'assalt, i la policia esbucà la porta del carrer, entrà al convent i detingué els delegats dels estudiants, els intel·lectuals convidats i els professors que s'hi havien adherit. I prengué nota, i féu fitxes... I els representants dels sindicats estrangers que hi havien acudit en secret foren portats a la frontera. La Brigada Político-Social se'n va aprofitar. Hi va haver multes i represàlies. Però la «Caputxinada» tingué un ressò internacional i el règim s'emprenyà. Persistien les tortures, cada cop més cruentes, més salvatges. Cent capellans vestits amb sotana es dirigiren a la seu de la Brigada Político-Social amb la intenció de fer entrega al comissari en cap d'una carta en què exigien que cessassin de torturar. La policia els envestí amb les porres i els apallissà enmig del carrer: cops de puny al ventre i bastonades al cap, fins que es dispersaren.

1966

13 d'octubre

El capellà, que actua en nom de la propietat del centre escolar, no para de dir-nos que la feina del mestre és sobretot espiritual i que res no hi fa un bon material escolar si el qui ensenya no té una vocació de veritat. Un bon mestre fa bons alumnes amb el pitjor material del món, uns mitjans magnífics no són res, si el mestre falla a l'hora de servir-se'n. La lliçó, ens la sa-

bem de memòria. L'escola treu uns diners que s'haurien d'invertir a millorar l'ensenyament i mai no sabem on van a caure. Mentrestant, la retòrica del capellà no para d'explicar-nos que la nostra feina és espiritual, sobretot. Molts dels nostres allots seuen en unes cadires de bova podrida i els més petits passen les anques per endins, cada matí. Els grassos són els que seuen més còmodes, i n'hi ha que hi col·loquen un llibre o una carpe-ta de cartró. Avui, el meu company s'ha encarat amb el capellà i li ha preguntat si les cadires d'una escola també han d'esser espirituals. El clergue, que s'ha vist la vergonya, ens ha donat permís perquè, quan passi el pedacer, li facem cordar les cadi-res foradades.¹

Tanmateix, la resistència clandestina era imparable. El go-vern de Madrid obligava a tancar la universitat..., mentre apareixien els primers grups combatius d'ultradreta, que te-nien el suport de l'organització policial i militar. Portaven barres de ferro i la cara coberta. Batallaven contra l'antifran-quisme. Però aquella dictadura cruel, i mediocre, i mesquina, i sinistra, i depriment, arribava a l'últim extrem. Franco, tan-mateix, no es moria, i no sabíem quan seria ni com seria, el final. Vaig tornar a tenir por. Una por fonda que el règim havia alimentat durant quaranta anys. Feia moltes hores de classe, fins a les sis o les set de l'horabaixa. Llavors, en arribar a casa, jugava una estona amb la nina, parlàvem amb n'Alícia fins a l'hora de sopar i em submergia en l'estudi fins després de les dotze. No em quedava temps per escriure i em moria de ganes de fer-ho. En arribar el juny, demanava permís a l'ins-

1. Gabriel JANER MANILA, *Petita memòria d'un mestre del meu temps*. Barcelona: Galba, 1975. Pàg. 108.

pector i partia a examinar-me. Hi anava amb el temor de trobar la universitat asfixiada, suspeses les activitats acadèmiques, i vigilada per la policia. Varen esser difícils, aquells temps. En més d'una ocasió no vaig saber amb certesa si podia partir a fer els exàmens. Havia d'esperar que m'avisassin, perquè no em podia arriscar a fer el viatge i la despesa dels bitllets sense tenir la seguretat que tot seria en ordre. I res era en ordre. I sabia que només des del desordre obtindríem un pessic de llibertat i justícia. Alguns d'aquells anys se suspengueren les classes des de novembre. M'angoixava sentir-me desorientat. Després d'una assemblea multitudinària, els estudiants de la Universitat de Barcelona assaltaren el rectorat, llançaren el bust del general Franco per la finestra i calaren foc a la bandera d'Espanya. Tancaren la universitat.

1967

4 de febrer

La porta del vàter no tanca, perquè amb la humitat de l'hivern ha revingut i ha agafat mal vici. Fins a la meua taula m'arriben les bafarades pudents de la brutícia retinguda en el plat de l'excusat. Són una mena de tuf pestilent que es presenta sovint per castigar el meu alè. Tanmateix, no em queda altre remei que decidir-me a fer passar el tap i desinfectar l'antre amb aigua de Zotal. La bauxa s'esdevé gairebé tots els dies, car no tenim més forat que aquest i hem d'anar a cercar l'aigua amb un poal de llauna a la cisterna de la rectoria. L'operació ja no em suposa cap dificultat, perquè hi he agafat avés. Rere la porta, hi tinc una granera i la fic tall de la fermada dins l'orifici. Llavors, estir amb tota l'ànima i la granera xucla com si fos una bomba aspirant, i passa l'embús, tot engolint-se l'empastifada. La porta del vàter no tanca perquè ha revingut, però si tancàs, sentiria la mateixa pudor, car no hi ha altra porta que la que dóna a la meua classe

i, a mig matí, als allots del costat els entra la necessitat i no em queda altre remei que adaptar l'horari a l'evacuació dels ventres, perquè és mal de fer concentrar-se amb el renou de portes que s'obren i es tanquen, i fàcilment es distreuen els meus alumnes, i a vegades protesten... Però l'aire empudeït ens fa abaixar el cap a tots i, lentament, s'imposa el silenci...²

Pel juny del 1967, mentre era a examinar-me, els diaris de la tarda llançaren la notícia de la guerra dels Sis Dies. Ho feren de manera sensacionalista, alarmant. Moshe Dayan, ministre de Defensa israelià, declarava davant el Mur de les Lamentacions que l'exèrcit havia alliberat Jerusalem, havia reunit la ciutat i havia pres de bell nou els llocs sants per no marxar-ne mai més. Pau VI clamava perquè la ciutat santa no fos profanada. Encara veig les lletres enormes de les portades dels diaris. Dayan destrossà les bases aèries egípcies de Síria, conquerí el Golan, Cisjordània, Gaza, la península del Sinaí... Però fou una guerra breu.

4 de novembre

Fa tres dies vaig veure l'inspector. Em digué que havia passat prop de l'escola, aquesta setmana, i havia vist els allots que jugaven, les onze toques. Li vaig explicar que l'horari del matí és de nou a una, amb un descans de mitja hora que comença a les onze en punt, car ens convé fer la permanència abans de migdia, perquè la majoria dels nostres alumnes viuen molt lluny, fins a quatre quilòmetres, més enllà dels últims horts. Li he dit que aquests allots fan el camí en bicicleta i, a l'hivern, el vespre cau molt prest i a les sis ja és fosc.

2. *Ibidem*. Pàg. 110.

—La llei prohibeix fer més de tres hores de classe en una sola tanda.

—Però...

—Vostè no coneix el reglament?

—No.

—I vostè s'atreveix a dirigir una escola sense llegir-se el reglament?

—Jo no sóc director. No hi ha director, a la meva escola.

—Aquesta setmana proposaré que el facin director...

Avui he rebut el nomenament i he avisat els aïllats que a partir de demà la permanència serà de les cinc de la tarda a les sis. Hi haurà protestes perquè n'hi ha que se n'han d'anar molt lluny i aviat fa fosca. Naturalment, ningú no té obligació de quedar-se una hora més, i la llei també diu que la permanència és voluntària per a tothom. Ahir, pels carrers de Ciutat, vaig topar-me amb un mestre que conec de fa estona. És un home jove i anava enforiat i malsofrit. Començà a despotricar contra el seu director, car assegurava que és un inútil i no en fa de bona. Finalment, al súmmum de l'empipament em digué: «Perquè un director d'una escola de tres graus només és una merda». Em vaig quedar parat. Me'l vaig mirar una estona sense tornar resposta. Llavors li vaig donar la raó i el vaig acomiadar. Aquesta tarda, amb el meu títol fresc de tinta davant els ulls, he romàs una mica extasiat en la contemplació del meu nomenament.³

El pis on havíem anat a viure, tocant a les avingudes, era a cent metres escassos del domicili de Llorenç Moyà, al carrer de Pere d'Alcàntara Peña de Ciutat. Llavors era freqüent

3. *Ibidem*. Pàg. 114.

que el poeta passàs per davant ca nostra, sobretot quan tot just ensumava l'estiu, abans del mes d'agost, en què acudia a la seva casa de Binissalem. Cada dia de juny i de juliol, havent dinat, acudia a les platges de s'Arenal i can Pastilla a passejar. Portava calçons curts i una camisa de mitja mànega, pujava a l'autobús a la nostra cantonada i, hores després, a posta de sol, tornava a baixar al mateix lloc. No era difícil que ens trobàssim i ens entretinguéssim una estona a parlar de literatura, però també de les coses que passaven: la política, les guerres, els estralls del franquisme, la persecució contra la llengua, el comentari d'un llibre acabat de publicar. Em record que es queixava molt de la feina que feia als jutjats, tots els matins. «Em pas les hores –deia– prenent declaració a la gent, l'un rere l'altre: dues dones que s'han estirat el cambuix, un home que ha apallissat la dona, uns altres que han discutit i han arribat a les mans. La gent és baralladissa, i jo no faig més que posar per escrit les bregues que m'expliquen. I això tot l'any.» També em parlava de les dificultats econòmiques que suportaven per sostenir el casal de can Gilabert. «Quan tenim quatre diners estalviats –afirmava–, hem de córrer a fer un tros de teulada.» Em va contar que els havien proposat de fer una sala de festes a les païsses, un lloc de copes i ball per dur-hi turistes, que el lloguer que traurien d'aquella part de la casa potser els resol-dria el problema econòmic; però no s'atrevien a fer-ho, perquè estaven convençuts que sa mare en tindria un disgust. Aviat teixirem una bona amistat. A vegades pujava al nostre pis i ens llegia els darrers poemes que havia escrit. Record que una tarda d'hivern – devia esser pel gener del 1967– ens va llegir *El fogó dels jueus*, el drama d'aquell grup de mallorquins vilment sentenciats a mort en acte de fe, l'any 1691, la crònica del qual escriví el pare jesuïta Francesc Garau en un

llibre vergonyós. Altres vegades, acudia al seu estudi, com un santuari, on havia posat amb un gust exquisit tot de pintures i records. Hi vaig conèixer la seva mare, la senyora de can Gilabert, ja molt velleta, i les germanes, sobretot na Carme i na Pepa, amb les quals vaig riure, a vegades, per la seva capacitat de viure en realitats que no existien més enllà del seu món.

Un estiu d'aquells, en Llorenç decidí de reinstaurar al casalot de Binissalem l'antiga festa de la verema i ens hi convidà. Hi assistírem una mica inquiets, però seduïts pel món que tot just encetàvem a descobrir. Hi havia Llorenç Villalonga i la seva esposa, dona Teresa Gelabert, Josep M. Llompart, Encarnació Viñas, Jaume Vidal Alcover. Potser també hi havia Miquel Dolç. A mitja festa es presentà Antònia Llodrà, una amiga d'en Llorenç a la qual estimava amb deliri, i germana de Miquel Llodrà, amic de joventut de Llompart, el qual sempre va dir que fou aquest qui li encomanà la dèria d'escriure en català i la fascinació que sentia per la literatura que s'hi expressa. N'Antònia era morena –es deia que Pau Fornés s'havia servit de la seva cara per al quadre de Santa Maria de Robines, en la recuperació del culte a la qual en Llorenç s'havia entossudit–. Em record que tenia l'esperança que, un dia o altre, se'n trobaria una antiga pintura, potser gòtica, davall un sant Antoni del retaule major de l'església de Binissalem. Crec que arribaren a fer radiografies, prospeccions i estudis com qui cerca petroli. Hi descobriren la imatge més antiga d'un altre sant, el culte del qual, perquè havia decaïgut, l'església substituï pel del sant eremita. La bacina de sant Antoni era més retent que la del seu antecessor.

Doncs deia que es presentà Antònia Llodrà acompanyada del seu marit, un metge alemany que s'havia enamorat d'ella i havia donat corda a tots els seus capricis. Li havia construït

una casa a la vall de Ternelles, vora un molí d'aigua que venia d'una font. Del gorg que s'hi formava, n'Antònia n'havia fet una piscina on es banyava nua. Tots els assistents a la festa, excepte nosaltres, coneixien la història d'aquella dona extravagant i, tanmateix, sensible i bella, que havia arribat com qui passa i s'atura només per un instant amb una capsa d'ensaïmades sota el braç. En Llorenç, des de la seva honorable posició cardenalícia –Pau Fornés l'havia retratat abillat amb les vestes d'un cardenal del segle XVII–, l'havia nomenat megaduquessa. Es deia que no s'avenia amb el marit, cansat de suportar les seves velleïtats. També es deia que, en una de les absències del metge, Jaume Vidal Alcover, que se n'havia enamorat, se'n va anar a viure amb ella a la casa de Ternelles, vora el molí d'aigua, i que li regalà una àmfora com a signe d'amor –es dubtava si l'àmfora era autèntica o si era una còpia fabricada en una teulera de Santa Maria–, que potser la hi portà plena d'aigua de roses. El cert és que aquella relació amorosa no va prosperar i acabaren a crits. Tant varen cridar que, empenyat fins als cabells, en Jaume agafà l'àmfora, se la carregà al coll i fugí a peu. Travessà tota la vall, hores i hores de camí, fins a arribar a lloc poblat.

Passà un cert temps, però un dia en Llorenç vingué a veure'ns i ens contà que Antònia Llodrà era morta. Els seus amics pensaren que s'havia suïcidat, una nit en què era sola a la casa. A en Llorenç els ulls li espirejaven, quasi a punt del plor. Em va dir que hi havia acudit tot d'una, en avisar-lo, que havien baixat el seu cos, abans ple de vida, embolicat en un llençol, i l'havien portat en braços, rost avall, pels comellars de Ternelles, al cementiri de Pollença.

En més ocasions vaig assistir amb n'Àlicia a les festes que en Llorenç organitzava al seu casal, esplendents. «Veni a reposar sols una mica / a la meva pagesa Malmaison: / nimfes del

sòtil us faran musica / per aclamar-vos Cavallers del Món.»⁴ Hi coneguèrem molta gent: escriptors i artistes, i altres amics. Tots érem, segons la burlesca expressió del poeta, napoleons de l'esperit, convidats al seu casal, que un dia havia sentit els versos de Chénier i les flautes heroïques del Primer Imperi. Les ha descrit, aquelles festes, amb paraules ufanes plenes d'amor per la seva casa: «Aleshores can Gilabert feia vertadera planta, amb il·luminació de ciris pel magnífic estable del segle XVIII, per la lògia, amb canelobres de plata que ens resten, col·locats damunt els canteranos imperi, amb una misteriosa il·luminació al balcó que s'obre a un pou, més misteriós encara, i que jo presentava com la cova d'«Alí Babà i els quaranta gatons», perquè en les meves festes el vi anava en rauja».⁵ Vet aquí un altre dels amors d'en Llorenç: la seva vila, la seva casa, la pedra i el vi de Binissalem. Quan acabava la festa ens donava sempre una ampolla de vi que preparaven per a ell a cals Agustins. Aquell vi de Robines que pregonava arreu amb orgull, sense que mai abandonàs el punt d'ironia subtil que definia el seu tremp. Amb una certa broma, però amb un amor profund pel seu poble pagès, havia teixit el mite de Robines, i, entorn d'aquest mite, en Llorenç s'em briagava amb la contança de velles històries que només existien en la veu del poeta. Explicava que, temps enrere, devers l'any u, havia acudit a Binissalem només per beure-hi vi l'emperador Cèsar August, l'home que governava l'Imperi. Havia desembarcat al port de Ciutat, la Palma romana havia acudit a rebre'l amb pompes i festa, i d'allí havia partit cap a

4. MOYA, Llorenç. *La posada de la núvia*. Palma de Mallorca, 1956. Pàg. 5.

5. MOYA, Llorenç. «Llorenç Villalonga en el record», *Latitud* 39. *Revista de literatura, llengua i arts*, núm. 1, gener-febrer del 1981. Pàg. 6.

Alcúdia –la Pollentia antiga– i vers mitjan camí s’havia aturat a romandre-hi. Binissalem, aquella nit, li oferí els seus vins, i el cèsar agafà la meula més calenta de la seva vida. El poeta ens volia advertir que el cèsar del món, quan hagué tastat el vi de Binissalem, mai no pogué estar-se de beure’n, i una gatera n’hi va dur una altra, i una altra... Robines, des d’ara Augusta, d’ençà que hi havia sojornat el cèsar de Roma i havia servit vinet de bon grau a la taula de l’emperador. Però també és just que la gent aprengui la lliçó del cèsar: «Si August una moixa ateny / amb el vinet del meu poble, / és just que la gent més noble / qualche pic s’emporpri el seny».⁶ És de bon llenyam aquell que alguna vegada s’enterboleix el seny amb dues tímboles de vi, perquè, afirma una sentència antiga i sàvia, en el vi hi ha la veritat. I és la veritat generosa i franca del poeta, que no tenia mesura a l’hora de proclamar el seu amor per la vila. Aquest era el missatge que els pregoners de la festa de la verema, llavors ja assumida pel poble, transmetíem per mitjà dels discursos una mica sermonaires, però valents, amb propostes que conduïen al compromís amb el futur del país, contra els estralls de la dictadura: propostes de combat per la llengua maltractada, d’amor a la justícia, a la noble convivència i a la llibertat. Per la tribuna dels pregoners passaren Josep M. Llompart, Jaume Vidal Alcover, Alexandre Ballester, Maria Aurèlia Capmany... Vaig tenir l’oportunitat de fer el pregó de la festa de la verema en dues ocasions, i una altra per Setmana Santa. Però la darrera vegada que vaig acudir a Binissalem a fer el pregó de la festa del vi, en Llorenç ja no hi era. Fou pel setembre del 1982 i encara no feia un any que el seu cor fràgil s’havia cansat de viure. En aquella avinentesa, vaig parlar a l’interior del temple parro-

6. *Ibidem*. Pàg. 6.

quial i vaig dedicar les meves paraules a la memòria del poeta, a la seva obra i al seu exemple cívic. Eren uns temps d'indignació i esperançats alhora, en què unes tertúlies de cafè, un aplec a cala Murta, un acte literari al Círculo, la festa de la verema binissalemera, la concessió d'uns premis literaris modests, un pregó de festes, podien servir de pretext per reivindicar el dret a fer una literatura viva, d'acord amb el temps i «perquè el bon nom i l'esperit autèntic de la pàtria es manifestassin amb tota la seva força i esplendor».⁷ A vegades, d'estiu, quan baixava a Palma –nosaltres passàvem l'estiu a Llubí a casa dels meus sogres– em parava a veure'l a Binissalem. Ho feia el dia de Sant Llorenç i celebràvem el sant amb un tassó de vi dolç, encetàvem la conversa, m'hi estava una estona i tornava a partir. En una d'aquelles visites em va mostrar el manuscrit català de *Bearn*, en quartilles una mica grisenques, del qual Llorenç Villalonga li havia fet obsequi. Em va contar que Joan Fuster l'havia tingut a les mans, com ara jo el tenia dins les meves, i havia sentit un rampell d'emoció.

Un horabaixa de primavera, en aquells primers anys de la nostra relació d'amistat, li vaig demanar si volia escoltar els fragments d'un text en prosa que acabava d'escriure. Era a la sala del nostre pis, i en Llorenç es disposà a escoltar la lectura en veu alta del meu escrit. Li vaig dir que li ho demanava perquè em digués sincerament què li pareixia. Havia començat a escriure un relat que construïa de forma anàrquica, sense cap estructura prèvia, tal com rajava de la ploma, en un quadern escolar. Eren els primers esborranys de *L'abisme*, la meva primera novel·la, escrita en diversos períodes, a les darreries del 1966 i l'hivern del 1967, durant les estones que em

7. Jaume VIDAL ALCOVER. «Llorenç Moyà en la seva poesia», *Lluc*, núm. 702, març-abril del 1982. Pàg. 7.

permetien la feina, el passeig amb n'Àlicia, totes les tardes, els jocs amb la nina i els estudis. Em va escoltar detingudament i em va animar perquè persistís. L'estil li semblava vibrant, i les paraules hi eren vives, plenes de contingut dramàtic, a vegades cruel, d'altres sarcàstic. Passat un cert temps, li vaig llegir uns altres fragments i em va suggerir que presentàs aquell text als premis Ciutat de Palma. Li vaig dir que ho faria, que hi posaria un pseudònim, i vaig pregar-li que ho mantingués en secret. No ho va dir a ningú, encara que formava part del jurat del premi de poesia i tenia contactes amb el de novel·la, sobretot a la tertúlia de Llorenç Villalonga, on es parlava del meu text i es discutia sobre qui en podia esser l'autor. La meua novel·la va guanyar aquell premi. Molts se'n varen sorprendre, també nosaltres, que no ho esperàvem. Havíem acudit al sopar perquè, en una entrevista al *Diario de Mallorca*, Miquel Dolç, que formava part del jurat, havia dit que aquell text era dels que més li agradaven i n'havia citat el títol.

Acudírem a la festa dels premis, en una sala del Poble Espanyol. Havíem deixat la nina a Llubí amb la mare de n'Àlicia i ens hi acompanyà el sogre amb el seu cotxe. He de dir que participava de les nostres inquietuds i s'esforçava perquè el sentíssim a prop nostre. Però aquella nit quasi va perdre el cap per l'emoció que l'expectativa del premi ens feia sentir. La casualitat féu que en el sopar ens asseguéssim en una taula amb un grup de funcionàries del negociat de cultura de l'ajuntament. Es repartiren uns fulls amb la llista de les obres presentades perquè la gent s'entretingués a fer quínieles i posàs una creu sobre els títols que preveïen que podien guanyar. Als qui ho encertaven els entregaven un lot de llibres en l'edició dels quals el consistori havia participat, i podien ser exemplars de les obres premiades en convocatòries anteriors. Durant el sopar un jove funcionari que es movia entre les

taules dels jurats s'apropà a la nostra per advertir les seves companyes que posassin la creu sobre *L'abisme*. No ho podia creure i em tremolava el cos. Els jurats –una tira llarga de prohoms– s'havien assegut a l'escenari en unes cadires enormes amb el respatller alt. En Llorenç també hi era, i he de dir que, aclofat en aquell setial, quasi no el veien. Quan feren públic que havien concedit el premi Gabriel Maura a la meua novel·la i obriren el sobre que contenia el meu nom –les primeres sorpreses varen ser les funcionàries amb les quals havíem compartit la taula–, sol·licitaren que l'autor, si era present, pujàs a l'estrada. Vaig acudir-hi com si hagués perdut el nord. Quasi no coneixia ningú, només en Llorenç i pocs més, entre els quals hi havia Josep M. Llompart, que també se'n va admirar, alhora que s'alegrava del meu triomf. Me'n vaig anar capdret cap a en Llorenç i el vaig estrènyer entre els meus braços, a ell i a la cadira, cenyits tot d'un cop, confosos en una mateixa eufòria. Mentrestant, molta gent va aplaudir el meu instant de fortuna. D'altres cridaven, també alguns membres del jurat, estranyats que aquell jove, tan durament apallissat per la crítica teatral del país, acabàs de guanyar un premi que consideraven prestigiós i cobejat. Això succeí per Sant Sebastià del 1968. Feia una mica més de dos mesos que havia complert vint-i-set anys.

Em varen felicitar molts desconeguts. Em record del jurat: Llorenç Villalonga, Bernat Vidal i Tomàs, Miquel Dolç, Guillem Díaz-Plaja, Gabriel Fuster Mayans... Em parlaren del llibre. Bernat Vidal em deia: «La dificultat no rau a fer la primera novel·la, la dificultat és fer la segona». Villalonga em va dir, aquella nit: «La seva novel·la és l'antítesi del que pens que ha d'esser una novel·la i, no obstant això, m'ha entusiasmat. M'agradaria que demà vingués a casa amb la seva dona a l'hora del cafè».

Em vaig sentir afalagat i vaig acceptar la proposta sense pensar-ho ni un instant. Em brindava la possibilitat de guaitar el seu món, la realitat de l'escriptor que jo només coneixia a través de la lectura, les converses literàries que giraven entorn seu. Molt a prop de nosaltres, a la taula del costat, Encarnació Viñas havia assistit al sopar dels premis amb Jordi Carbonell i la seva dona. També varen felicitar-me. N'Encarna estava eufòrica, i Jordi Carbonell em demanà que li dedicàs el full on era escrit el menú del sopar. Cristina Valls m'abraçava exultant, i Joan Bonet, i Jaume Pomar. Jaume Vidal Alcover em deia que volia llegir-lo amb urgència, aquell text... Quan el va haver llegit em va dir que la millor part del llibre era l'epíleg.

—Són unes pàgines extraordinàries. I el final és genial...

Em commovia que fes servir la paraula *genial*. Li vaig respondre:

—Però si el vaig escriure, l'epíleg, amb la intenció d'afegir uns fulls més a la novel·la, perquè no tenia les pàgines que reclamaven les bases del concurs...

Aquella nit, ja de matinada, de retorn a Llubí, passàrem per Algaida. Els pares dormien i els trucàrem a la finestra. Varen encendre el llum i el pare preguntà qui era, a la mala hora. En dir que érem nosaltres, la mare féu: «Deu haver guanyat el premi de novel·la». El pare va treure una ampolla de vi dolç i ho celebràrem. Partírem de bell nou i, l'endemà, el pare de n'Àlicia ens prestà el cotxe i, havent dinat, tornàrem a partir, a fi d'arribar a casa de Llorenç Villalonga a l'hora del cafè. Hi havia molta gent —Llompарт, Vidal Alcover, Moyà, Joan Bonet, Gabriel Fuster—, i sé del cert que no em record de tots els que hi eren. També hi havia, Josep M. Benet i Jornet, que havia guanyat el premi de teatre amb *Fantasia per a un auxiliar administratiu*. M'impressionava la coneixença que

tenia de l'obra de Villalonga i com li preguntava pels seus personatges de ficció: la marquesa de Pax, Joan Mayol, Tonet de Bearn, Flo la Vigne, les Ximes, la de *Bearn* i la de *L'esfinx*, l'una i l'altra belles i impúdiques, Madame Dormand... Villalonga, que era a punt de publicar *La gran batuda*, una sàtira que havia d'escandalitzar i indignar molta de gent, es divertia en la recreació de les ombres —«En últim extrem, només són ombres», afirmava— que deambulen a l'interior de les seves novel·les. S'hi recreava i hi afegia un pessic d'incertesa. Era com si els tornàs a refer, aquells personatges. Però això contribuïa a fer-los més ambigus. Passats molts d'anys, vaig sopar a Madrid amb Jaime Chávarri, que havia dirigit *Bearn* per al cinema, i amb Lola Salvador, que en fou la guionista. Ambdós m'asseguraven que, a Mallorca, durant el rodatge de la pel·lícula, les persones amb qui parlaren se n'havien construït una imatge tan particular que cadascú els n'oferia una versió distinta, i que això succeïa especialment amb dona Xima. «No hi havia manera —deia Lola Salvador— de posar-nos d'acord. Hi havia tantes Ximes...» Aquella tarda, a l'hora del cafè, a l'empara del barri de la Seu, també sortiren a la conversa el misteri que amaga «la sala de les nines» i les històries amoroses de don Felip, el germà del senyor de Bearn, capità de cavalleria i amant de la reina Maria Lluïsa.

Però si aquella nit no hagués existit mai, potser no hauria tornat a escriure. El premi em va donar una certa seguretat amb mi mateix i m'assenyalà alguns camins que, poc temps després, em vaig atrevir a trescar. Però d'aquella nit em record, sobretot, que, mentre esperàvem el veredict del jurat, a n'Àlicia els ulls li espirejaven. Estava embarassada de na Maria del Mar, la nostra segona filla. Hi estava de poc temps, potser d'una mica més de dos mesos. Sempre li vàrem dir

Marona, encara ara li ho diem. I només es tractava d'afegir una ona al mar. En felicitar-nos pel premi, aquells que ho sabien ens deien: «Aquest infant arriba amb un pa sota el braç».

Na Marona va néixer el mes d'agost. Tardà molt de temps a arribar, més de vint dies després que s'haguessin complert totes les llunes, i la comare havia acabat rient-se de nosaltres. «Heu perdut el compte –ens deia–, ben segur que comptàreu malament.» Aquell hivern havien passat moltes coses. Feia dos anys que assistia totes les setmanes a les aules de poesia, teatre i novel·la que es varen dur a terme entre el 1966 i el 1968, primer a les Galeries Grifé i Escoda de l'avinguda de Jaume III, després a la sala d'actes de la Casa Catalana. Les organitzaven Jaume Adrover, Bienvenido Álvarez, Josep M. Llompart i Jaume Vidal Alcover. Hi contribuïen pintors i escultors, que donaven les seves obres perquè fossin subhastades. També, la Casa Catalana i l'Obra Cultural hi posaren diners. No podré agrair mai a bastament el que m'aportaren: l'experiència d'una literatura inquietant i crítica, provocadora, enèrgica. Les aules tingueren el valor de vèncer la covardia que imposava el règim i desvetllar la consciència crítica de molts homes i dones joves. Podria dir que tingueren un paper d'agitació política, que aglutinaren les inquietuds democràtiques i la lluita per la llibertat en un temps miserable. S'alternaven els temes referits a la literatura catalana amb els de la literatura castellana. Vingueren de fora de l'illa Pere Calders, Ricard Salvat, Antoni Comas, José Monleón, Alfonso Sastre, Lauro Olmo, Jordi Carbonell, Manuel de Pedrolo, Joan Oliver, Maria Aurèlia Capmany, Ricardo Doménech, José María Rodríguez-Méndez, Mario Vargas Llosa, Julio

Cortázar, Carlos Barral, José Caballero Bonald, Francesc Candel, Joan Sales... Massa vegades la conferència es reduïa a la relació de les envestides de la censura, que s'acarnissava amb l'obra dels autors més nous. Alguns temes eren tractats per ponents d'aquí: Jaume Vidal Alcover, Josep M. Llompart, Gabriel Cortès, Antoni Serra, Bernat Vidal i Tomàs, Encarnació Viñas, Andreu Ferret... Un d'aquells dies, poc després que acabàs l'acte públic, Jaume Adrover i Josep M. Llompart em demanaren si em vindria de gust responsabilitzar-me de parlar del teatre de Santiago Rusiñol. Havia d'esser la meua primera conferència i vaig preparar-la amb tot el rigor de què vaig ser capaç. Em vaig llegir gairebé el teatre complet de Rusiñol: *L'alegria que passa*, *L'auca del senyor Esteve*, *El pati blau*, *L'hèroe*... Vaig creure que me n'havia sortit dignament, i àdhuc Antoni Serra publicà una nota de premsa en la qual en parlava quasi bé.

En la clausura de l'Aula de Teatre es produí el primer incident amb la policia. Aquell horabaixa, Joan Oliver, el poeta Pere Quart, havia de parlar del teatre de postguerra, i la seva intervenció havia de tancar el cicle. Feia temps que la policia assistia, vestida de paisà, a les activitats de les aules i, més d'una vegada, ens trobàrem que, a la sortida de la sala d'actes, hi havia un fotògraf que disparava contínuament la càmera proveïda de flaix amb la intenció d'enregistrar les cares dels assistents. Poc temps abans de començar la conferència, quan el públic abarrotava el local, la policia comunicà als organitzadors que, per disposició governativa, l'acte era prohibit. Llompart es dirigí a la gent i féu avinent l'ordre policial. Sortírem en silenci. Pere Quart era allí mateix, al bar de l'entrada, que començà a omplir-se perquè ningú no consentia a partir. Rodejàrem el poeta. Ningú no deia res. De sobte començàrem a aplaudir aquell home silenciats per la força pública. L'ac-

màrem amb coratge i ràbia, alhora. L'ovació persistia, mentre els agents de la Brigada Social no sabien què havien de fer, furiosos. Seguíem aplaudint, embriagats d'eufòria.

Conserv altres records de les aules. Un d'aquells dies del mes de gener del 1968, Llompart va aparèixer amb un exemplar de la revista *Lluc* sota el braç. Era el nou format de la publicació que els missioners dels Sagrats Cors, gràcies als afanys del pare Cristòfor Veny, havien posat a la disposició de la llengua i la cultura catalanes. Era una conquesta excepcional. Des d'ara tindríem una revista mensual escrita en la llengua del país. I era tan difícil obtenir-ne el permís que només es podia aconseguir a través dels beneficis que l'Església feia derivar dels concordats amb la Santa Seu. També prohibiren la conferència de José L. López Aranguren, però es va dur a terme, tanmateix, de forma clandestina a la sala de festes La Bitàcora, un local tancat al pis superior de l'hotel Jaume I, al passeig de Mallorca. Hi vaig assistir en secret, convidat per Jaume Adrover. Hi havia quaranta o cinquanta persones. Aranguren va parlar de la immoralitat de la dictadura, dels totalitarismes, dels valors morals sepultats pels interessos econòmics. Avançada la nit, hi havia un cert desassossec, l'ombra de la por. El règim de Franco començava a sentir-se dèbil i accentuava la repressió, convençut que així es reforçava. Amb Jaume Pomar ens enganxàrem a parlar amb el professor Aranguren cap al final, quan alguns havien començat a marxar i nosaltres estiràvem el temps perquè ens semblava poc. Li preguntàvem sobre el seu falangisme originari i el posterior distanciament del franquisme, sobre les dificultats d'acoblar cristianisme i marxisme... De cap manera defugí les preguntes ni evità una sola resposta. El seu pensament era poderós, i ens impressionava la solidesa amb què es manifestava. I era, tanmateix, un discurs civilitzat i culte.